

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено предмет, об'єкт, мету і завдання дослідження, вказано на наукову новизну одержаних результатів, подано відомості про апробацію та перелік публікацій.

Перший розділ – **«Теоретичні основи дослідження космополітичних концепцій»** – присвячено розкриттю стану наукової розробки проблеми, аналізу джерельної бази, обґрунтуванню концептуальних засад дослідження космополітичних концепцій, виявленню особливостей становлення та еволюції космополітизму в суспільно-політичній думці Заходу.

У першому підрозділі – *«Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження»* – встановлено, що підготовка дисертаційної праці виявила необхідність залучення широкого кола джерел українською, російською та англійською мовами. Виходячи з формулювання теми та предмету дослідження, в межах даної роботи першочергова увага приділяється теоретичним розробкам сучасних західних учених, де актуалізуються та переосмислюються класичні положення космополітизму та на їх основі розробляються новітні концепції. Серед них можна відзначити праці таких авторів, як: Д. Арчібугі, З. Бауман, У. Бек, С. Бенхабіб, І. Валлерстайн, Е. Гідденс, Дж. Деланті, М. Кастельс, У. Кімліка, Дж. Кохен, Е. Лінклейтер, М. Нуссбаум, Х. Патнем, Р. Робертсон, С. Сассен, Р. Файн, К. Хаас, С. Хантінгтон, Д. Хелд та інших.

Варто зазначити, що російські науковці вже тривалий час розробляють проблематику глобалізації, наднаціональності, трансформації міжнародних відносин. Певна увага звертається ними в даному контексті і на космополітичну альтернативу подальшого розвитку світового простору. Серед таких дослідників можна виокремити: А. Блінова, М. Ільїна, В. Іноземцева, М. Корольова, І. Мальковська, А. Неклессу, А. Румянцева, А. Толстухіна та інших.

Що стосується українських учених, то вони аналізують у своїх наукових працях здобутки західних дослідників здебільшого щодо проблематики глобалізації та світової інтеграції. Попри це, у вітчизняному науковому просторі все частіше актуалізуються питання космополітичної проблематики, окремі аспекти якої висвітлюють у своїх наукових працях такі вчені, як: В. Александровська, І. Алексеєнко, В. Бебик, В. Бурдяк, І. Бутовська-Ілюшко, В. Гапотій, Г. Дичковська, Т. Кремень, О. Крисенко, М. Кузьменко, Т. Лильо, Л. Ляпіна, Ю. Міндюк, О. Мозговий, С. Наумкіна, О. Нельга, Б. Олексюк, Л. Ороховська, Г. Почепцов, Ю. Ткачук, М. Шульга та інші.

У другому підрозділі – *«Концептуальні засади дослідження»* – викладено фундаментальні засади та вихідні позиції, що були використані при вирішенні поставлених завдань і досягненні визначеної мети дослідження. Автором було обґрунтовано просторово-часові межі дослідження.

З метою уникнення теоретичних протиріч, було операціоналізовано основні поняття та категорії для даної роботи, якими було визнано наступні: «глобалізація», «наднаціональність», «громадянство», «національна держава», «космополітизм», «космополітичні концепції», «космополітизація», «Космополітична демократія», «Космополітична Європа». Пропонується використання поняття «космополітизм» у цьому дослідженні як сукупність ідей, що обґрунтовують необхідність превалювання світового над національним у всіх сферах життєдіяльності суспільства: соціальної, політичної, економічної, культурної тощо. Надається та обґрунтовується зміст поняття «космополітизація», що уявляється як об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючі взаємозв'язки та взаємозалежність між національними політико-економічними системами, послаблення кордонів між національними державами, формування наддержавних політичних структур, делегування суверенітету, формування єдиного світового політичного простору, переміщення концептів «громадянство» та «ідентичність» на наднаціональний рівень.

У третьому підрозділі – *«Становлення та еволюція космополітизму в західній суспільно-політичній думці»* – виявлено, що з часів свого зародження поняття «космополітизм» отримувало різноманітні трактування, що визначалося конкретно-історичними умовами суспільного розвитку.

У межах даного підрозділу автором було удосконалено історичну періодизацію розвитку теоретичних уявлень про космополітизм у західному суспільно-політичному дискурсі, яку було розширено шляхом включення до неї новітнього напрямку розробок космополітичної проблематики періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Адже особливістю сьогодення є цілеспрямовані спроби переосмислення категорії «космополітизм» у західній суспільно-політичній думці відповідно до нових умов та викликів світового розвитку. У даному разі західні дослідники констатують еволюцію «старого» космополітизму в «новий», що виникає у другій половині ХХ століття.

Крім того, було розширено класифікацію космополітичних концепцій, що склалися у сучасній західній суспільно-політичній думці, до якої було додано новітні космополітичні концепції «Космополітична демократія» та «Космополітична Європа».

Другий розділ – **«Класичні космополітичні концепції в західній суспільно-політичній думці»** – присвячено дослідженню розвитку та переосмислення класичних космополітичних концепцій у західній суспільно-політичній думці другої половини ХХ століття. Основна увага приділяється поясненню багатоманіття, особливостей еволюції та критичному аналізу основного змісту даних концепцій.

У першому підрозділі – *«Розвиток ідеї про зміну ролі національної держави в добу глобалізації»* – встановлено, що тези сучасних західних дослідників про занепад національної держави є перебільшеними. Дійсно, структурні зміни, що відбулися за останні десятиліття у світовій політиці,

спричинили посилення взаємозалежності народів та націй, послабивши при цьому роль держави як головного політичного суб'єкта міжнародних відносин. Класичні космополітичні концепції у цей час також зазнали суттєвих змін. У своєму початковому вигляді ними обґрунтовувалась відмова від національної держави на користь різноманітних наддержавних інститутів та структур світового врядування. Поряд із цим, сучасні дослідники та розробники космополітичних концепцій (Д. Арчібугі, У. Бек, Д. Хелд) наголошують на тому, що національна держава, швидше за все, збереже своє домінуюче інституційне становище в міжнародних відносинах ХХІ століття. Однак її розвиток в умовах глобалізації буде супроводжуватися значними інституційними і статусними поступками, обсяг і характер яких визначатимуться процесом адаптації внутрішніх властивостей держави та її здатністю ефективно реагувати на глобальні зміни зовнішнього середовища.

У другому підрозділі – *«Концепція формування «космополітичного класу» та її змістовні характеристики»* – визначено, що окремою космополітичною концепцією, актуалізація якої у кінці ХХ століття спирається на потребу пошуку відповідей на виклики глобалізації, є концепція формування «космополітичного класу». Вчені З. Бауман, М. Кастельс, Г. Терборн, Р. Шіллер формулюють ідею про те, що у ХХІ столітті глобалізація формує зростаючий розрив між космополітичними і локальними соціальними групами. За допомогою глобалізаційних процесів, усе швидших засобів комунікації, нових можливостей подорожування і потужніших транснаціональних корпорацій, на їх думку, у світі формується новий «космополітичний клас», представники якого розвивають лояльність один до одного, яка долає національні кордони. Згадані вчені стверджують, що на основі таких еліт нині формується новий клас космополітів, життєвий досвід яких зумовлює їхній світогляд і установки, змінюючи масштаби їх діяльності з національних на загальносвітові та роблячи мобільність і здатність відриватися від локального їх основним капіталом. У свою чергу, автором роботи доведено недоречність абсолютизації ролі окремих представників світових еліт у конструюванні проектів майбутнього космополітичного врядування, так само як і визначення їх через поняття «клас».

У третьому підрозділі – *«Трансформація категорії «громадянство» в умовах наднаціональності»* – доведено, що «громадянство» є ключовим поняттям сучасного суспільно-політичного дискурсу на Заході. Досі громадянство існувало та реалізовувалось переважно в межах національно-державних кордонів, оскільки альтернатив їм не існувало. В основу концепції «космополітичного громадянства» західні дослідники У. Кімліка, Б. Стінберген, Р. Фалк, К. Хаас покладають історико-політичний факт набуття членами Європейського союзу єдиного загальноєвропейського громадянства. Описана європейська практика тлумачиться ними як вдалий приклад для подальшого

переходу громадянства на наднаціональний рівень. Це, у свою чергу, визначає можливість теоретичного обґрунтування засад світового (космополітичного) громадянства та надає змогу прогнозувати перспективи практичної реалізації подібних ідей.

Третій розділ – **«Новітні космополітичні концепції західної політичної науки»** – присвячено узагальненню теоретичних напрацювань сучасних західних дослідників стосовно новітніх космополітичних концепцій «Космополітична демократія» і «Космополітична Європа».

У першому підрозділі – *«Основні положення концепції «Космополітична демократія»* – узагальнено, що зазначена концепція була запропонована на початку 90-х років ХХ століття групою західних дослідників (Д. Арчібугі, С. Бенхабіб, Д. Хелд) для того, щоб запобігти суперечливим, а інколи й руйнівним наслідкам подальшої глобалізації демократії. Учені обґрунтовують ідею про те, що раніше теорія демократії була зосереджена навколо локальної спільноти (національної держави), а нині має зосереджуватись у межах глобального політичного простору. Виходячи з того, що функціонування демократії в окремо взятих країнах не призвело в історичній перспективі до гармонійних міжнародних відносин, у концепції «Космополітична демократія» наголошено на необхідності створення можливостей для функціонування демократії не лише в окремо взятій країні, а й на міждержавному, наддержавному та глобальному рівнях міжнародних відносин. Адже у прикладному аспекті метою концепції космополітичної демократії, на думку її розробників, є збереження та оптимізація демократичних інститутів в епоху розгортання процесів глобалізації.

Підсумовано, що концепція «Космополітична демократія» не має остаточного варіанта, придатного до втілення, а скоріше пропонує можливі напрямки переосмислення теорії та практики демократії у сучасних умовах.

У другому підрозділі – *«Концепція «Космополітична Європа» як проект подальшого розвитку європейського простору»* – зазначено, що вказана концепція була розроблена західними вченими (Д. Арчібугі, У. Бек, Дж. Деланті) із врахуванням інтеграції національних держав та їх об'єднаного функціонування в межах наднаціональної структури регіонального характеру. Під цим розуміється створення Європейського союзу, межі якого охоплюють територію держав, які є його членами або так чи інакше залучаються до діяльності його структур та інститутів.

Виявлено, що попри деяку невиразність та утопічність даної концепції, Європа у сучасному своєму вигляді постає, на думку вчених, саме як космополітична спільнота держав. У межах даної концепції, космополітизм у своєму оновленому трактуванні закликає до принципово нового розуміння понять «інтеграція» та «ідентичність», що зможе пояснити співіснування людей без кордонів чи поза ними.

Водночас автором уточнено, що охоплення даною концепцією лише країн-членів Євросоюзу та виключення з даного контексту інших держав Європи звужує межі її космополітичного характеру.

У **Висновках** представлено основні підсумки проведеного дослідження:

1. Аналіз стану наукової розробки проблеми показав, що попри значний обсяг публікацій, присвячених проблемам світової інтеграції, глобалізації, трансформації ролі національної держави, переосмисленню понять «громадянство» та «ідентичність», у вітчизняній науковій літературі практично відсутні роботи, в яких було б здійснено спробу комплексно розглянути ці процеси в контексті реалізації космополітичних концепцій і практик. Характерним є те, що російські та українські дослідники, виступають переважно в якості критиків західних космополітичних концепцій, актуалізуючи, таким чином, необхідність вивчення даної проблеми на теренах вітчизняного наукового простору. З огляду на це, першочергову увагу при здійсненні дослідження було приділено напрацюванням західних учених другої половини ХХ – початку ХХІ століття, які найбільш активно опікуються дослідженням даного питання.

2. У результаті систематизації теоретичних напрацювань з означеної проблематики, було виявлено, що космополітичні концепції еволюціонували, змінивши своє змістовне наповнення та набувши нових рис, більш пристосованих до реалій сучасної доби. Так, «новий» космополітизм з'явився у другій половині ХХ століття як оновлена версія «старого» космополітизму, що після цього почав називатися класичним. Оновлений варіант космополітизму є дуже строкатим за змістом та динамічним у своєму розвитку. Він практично втрачає основні сутнісні ознаки «старого» космополітизму. Найважливішою особливістю космополітизму в його класичному розумінні прийнято вважати презумпцію нормативної переваги універсального над національним. Основними відмінними рисами «нового» космополітизму є: звуження основоположної ідеї громадянства зі світового до регіонального рівня; переосмислення ролі національної держави в контексті збереження за нею статусу головного суб'єкта міжнародних відносин; визнання мультикультуралізму як прийняття відмінності, проте й рівноправності різних «громадян світу» однією з універсальних цінностей.

Варто констатувати, що поняття «космополітизм» нині нерідко застосовується вченими для описання явищ та процесів, які багато в чому не є космополітичними за своєю суттю та змістом. Тобто модифікація космополітизму у наш час пов'язана із суперечливими позиціями актуалізації його класичних положень і формування подекуди псевдо-розуміння і викривленого трактування даного поняття і явищ, що з ним пов'язуються.

3. На основі історичного аналізу, було встановлено, що в другій половині ХХ століття в суспільно-політичній думці актуалізувалися спроби розробки альтернативних сценаріїв світового розвитку, де відчувається різновекторний

вплив глобалізаційних процесів. У даний період помітно зросла увага дослідників до поняття «космополітизм». Західні вчені першими звернулись до класичних космополітичних концепцій, на основі переосмислення яких здійснили розробку новітніх концепцій майбутнього космополітичного врядування. В межах дослідження було з'ясовано, що сучасні західні автори, аналізуючи та наслідуючи класичні ідеї, розглядають космополітичну перспективу в надзвичайному багатоманітні сфер і напрямків її розгортання. Проте, відповідно до предмету та завдань даного дослідження, а також враховуючи актуальність проблематики для вітчизняної наукової думки, автором було розглянуто основоположні класичні космополітичні концепції, що розкривають питання зміни ролі національної держави, формування «космополітичного класу» і трансформації категорії «громадянство».

4. Аналіз новітніх космополітичних концепцій: «Космополітична демократія» і «Космополітична Європа» було здійснено із зосередженням уваги на тому, що він має спиратися на масив попередніх (класичних) концепцій, які пояснюють специфіку еволюції космополітичних поглядів та включають їх до аналізу загальносвітових реалій.

Підсумовано, що внаслідок своєї світоглядно-ідеологічної спрямованості та відсутності доктринальної розробленості основних положень та механізмів їх реалізації, концепції «Космополітична демократія» та «Космополітична Європа» нині виглядають доволі утопічно. На даному етапі свого розвитку вони можуть слугувати лише моральним імперативом функціонування міжнародних відносин, пропагуючи повагу до загальнолюдських цінностей та наголошуючи на необхідності розширення меж демократичного врядування. Актуальною також вбачається перспектива подальшої ідеологізації космополітичних ідей, що за умови потрапляння на сприятливий ґрунт та популістської політизації здатні стати гаслами політичних рухів та партій нового типу.

Водночас певні раціональні положення, які описують розробники даних концепцій можуть бути враховані задля оптимізації стану деяких сучасних політичних інститутів і процесів на міжнародній арені. Це стосується, передусім, реформування таких міжнародних структур, як ООН, НАТО, ЄС з метою подальшої їх демократизації.

5. У результаті роботи було виявлено, що дослідження тематики космополітизму сьогодні постає актуальним завданням для суспільно-політичних наук, а використання досвіду західних наукових напрацювань робить значний внесок у реалізацію цих завдань на вітчизняних теренах.

Тому доцільно запропонувати перелік рекомендацій щодо тематики дослідження, адресованих передусім представникам вітчизняної політичної науки:

- включити до наукового дискурсу вітчизняної політичної науки новітні космополітичні концепції світового розвитку, що є актуальними спробами вчених проаналізувати під космополітичним кутом зору ті суспільно-політичні зміни та перетворення, що спростерігаються в другій половині XX – на початку XXI століття;
- спрямувати увагу науковців до вивчення космополітичних практик на світовій політичній арені, із врахуванням перспектив функціонування України в майбутньому європейському та світовому просторі в контексті можливих трансформацій категорій «ідентичність» і «громадянство»;
- поширювати в суспільстві просвітницьку діяльність шляхом створення освітніх проектів і програм, розробки і впровадження в навчальних закладах курсів і спецкурсів, що надасть можливість молодому поколінню отримати знання стосовно нових тенденцій світового і європейського розвитку;
- серед майбутніх напрямків досліджень проблематики космополітизму, увагу науковців доцільно звернути на розробку таких проблем, як космополітична ідентичність, діалектика національного та космополітичного, космополітична етика. Окрему увагу слід приділити побудові прогностичних сценаріїв розвитку світової спільноти, що враховуватимуть новітні космополітичні концепції.